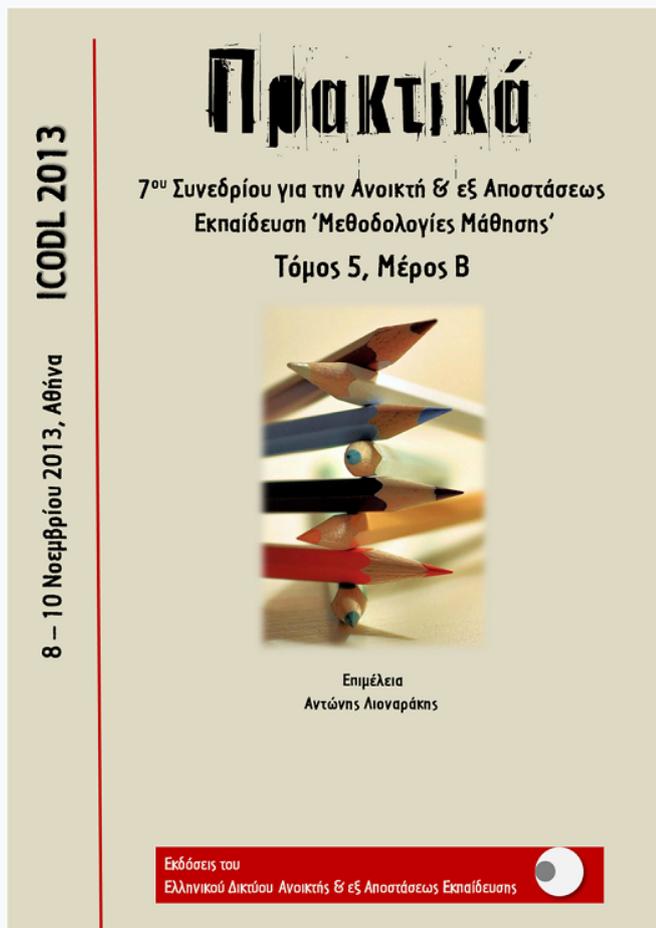

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 7, Αρ. 5B (2013)

Μεθοδολογίες Μάθησης

Εκπαιδευτικά Σενάρια και Κοινωνική Δικτύωση

Σ. Ιορδανίδου, Ξ. Χουλιάρα

doi: [10.12681/icodl.551](https://doi.org/10.12681/icodl.551)

Εκπαιδευτικά Σενάρια και Κοινωνική Δικτύωση

Educational scenarios and social networking

Σ. Ιορδανίδου

Msc

Εκπαιδευτικός ΟΑΕΔ ΕΠΑΣ Ωραιοκάστρου

melinajord@gmail.com

Ξ. Χουλιάρη

Med

Διευθύντρια Δημ. Σχ. Ορεινής Ζώνης Ζακύνθου

xchouliara@sch.gr

Abstract

The Information and communication technologies (ICT) and, in particular, the intense online activity of social networks is a modern digital technology which is used both for reinforcing the traditional teaching and support the distance teaching through the Internet. Their development started by the users themselves, like communities of people that share common interest in order to creatively manage the features of the Internet, to share and develop common interests and aspirations. The present paper aims at developing a learning scenario by using ICT in teaching how to cook herb pie in a Vocational school of Bakery - Pastry. In particular, was implemented web quests by the students who applied subworksheets and held interaction with industry bakery-pastry professionals via facebook social network.

Keywords: ICT, learning scenarios, social networks, interaction

Περίληψη

Οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και ειδικότερα η έντονη διαδικτυακή δραστηριότητα των κοινωνικών δικτύων είναι μια σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία που χρησιμοποιείται τόσο για την ενίσχυση της παραδοσιακής διδασκαλίας όσο και για την υποστήριξη της από απόσταση διδασκαλίας μέσω διαδικτύου. Η ανάπτυξή τους ξεκίνησε από τους ίδιους τους χρήστες, δηλαδή κοινότητες ανθρώπων που έχουν κοινά ενδιαφέροντα και διαχειρίζονται δημιουργικά τα χαρακτηριστικά του Διαδικτύου για να μοιραστούν και να αναπτύξουν κοινά ενδιαφέροντα και προσδοκίες. Η παρούσα εργασία έχει σαν σκοπό την ανάπτυξη ενός σεναρίου μάθησης για την αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία παρασκευής χορτόπιτας σε Επαγγελματική Σχολή Αρτοποιίας- Ζαχαροπλαστικής. Ειδικότερα εφαρμόστηκαν ιστοεξερευνήσεις από τους μαθητές, συμπληρώθηκαν φύλλα εργασίας και πραγματοποιήθηκε αλληλεπίδραση με επαγγελματίες του κλάδου της αρτοποιίας-ζαχαροπλαστικής μέσω του κοινωνικού δικτύου facebook.

Λέξεις-κλειδιά: ΤΠΕ, σενάρια μάθησης, κοινωνικά δίκτυα, αλληλεπίδραση

1.1. ΤΠΕ και Εκπαίδευση

Από το 1980 πολλές εφαρμογές του υπολογιστή αναπτύχθηκαν για εκπαιδευτικούς σκοπούς, όπως επεξεργαστές κειμένου, βάσεις δεδομένων, κ.ά. Από τις αρχές του 1990 η χρήση του υπολογιστή στην εκπαίδευση αναπτύχθηκε ραγδαία. Το internet και το e-mail πρόσφεραν στα σχολεία τη δυνατότητα να οργανώσουν νέες μεθόδους

SECTION B: applications, experiences, good practices, descriptions and outlines, educational activities, issues for dialog and discussion

διδασκαλίας. Οι ΤΠΕ συμβάλλουν στη δημιουργία περιβάλλοντος μάθησης όπου η επίλυση προβλημάτων για τους μαθητές και τις μαθήτριες είναι αυθεντική και ρεαλιστική, με τα προγράμματα του υπολογιστή που συνδυάζουν κείμενο, εικόνα, ήχο, βίντεο (Καρτσιώτου & Σαμαρά, 2010). Η απόκτηση του τεχνολογικού αλφαριθμητισμού από τους/τις μαθητές/τριες φαίνεται ότι αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για τους μαθητές/τριες που θα τους επιτρέψει να διαχειριστούν αποτελεσματικά τη χρήση των ΤΠΕ στο πλαίσιο της καθημερινής σχολικής εργασίας στην ελληνική πραγματικότητα (Κουστουράκης & Παναγιωτακόπουλος, 2008). Οι ΤΠΕ βοηθούν τους μαθητές να προσεγγίσουν τη μάθηση μέσω της διερεύνησης και της εμπάθουσας σε αυθεντικές καταστάσεις, έτσι ώστε να μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι μάθησης και μεταγνωστικές ικανότητες υψηλού επιπέδου (δημιουργική ικανότητα, κριτική σκέψη, επιλογή, λήψη απόφασης) (Σιακοβέλη, 2005).

1.2 Θεωρίες Μάθησης και ΤΠΕ

Από τις πλέον διαδεδομένες είναι οι σχολές που θεωρούν τη μάθηση ως: μια διαδικασία πρόσκτησης της γνώσης (Θεωρίες Συμπεριφοράς), μια διαδικασία διερεύνησης των λειτουργιών που έχουν σχέση με τη μάθηση (Γνωστικές Θεωρίες) ή μια διαδικασία οικοδόμησης της γνώσης (Θεωρίες Οικοδόμησης της Γνώσης). Η διδασκαλία, τόσο χωρίς όσο και με την χρήση εργαλείων ΤΠΕ, στηρίζεται σε ορισμένες παραδοχές κάθε φορά, σχετικά με το τι πρέπει να μάθει ο μαθητής και με τι τρόπο θα το μάθει καλύτερα. (Αποστολοπούλου et al, 2012). Για δεκαετίες η εκπαίδευση πορεύτηκε αντανακλώντας την κουλτούρα της βιομηχανικής νεωτερότητας : μαζικότητα, μηχανιστικός χαρακτήρας παραγωγής, ιεραρχική δομή και οργάνωση. Τα σημάδια αυτά είναι εμφανή στη μαθησιακή και διδακτική διαδικασία με κυρίαρχα τα μηχανιστικά στοιχεία και τη μαζικότητα. Έτσι, στο παραδοσιακό σχολείο οι γνώσεις παρέχονται σε μια γνωσιοκεντρική και δασκαλοκεντρική βάση, χωρίς την ουσιαστική βίωση από το μαθητή. Σύμφωνα με τις σύγχρονες απόψεις για τη μάθηση, κάθε μαθητής θεωρείται ξεχωριστή οντότητα, έχοντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σύμφωνα με τα οποία είναι δυνατόν να μαθαίνει αξιοποιώντας ένα ιδιαίτερο τρόπο μάθησης. Οι ΤΠΕ μπορούν να αξιοποιήσουν το δυναμικό των εκπαιδευομένων προς την κατεύθυνση αυτή και να αναδείξουν το εύρος της ατομικότητας των εκπαιδευομένων (Μπότσαρη et al., 2010).

1.3. Κοινωνική Δικτύωση - Facebook

Τα κοινωνικά δίκτυα και οι δυνατότητες που προσφέρουν, έχουν μεταβάλει ριζικά τον τρόπο επικοινωνίας, συνεργασίας και διάθεσης της πληροφορίας στις σύγχρονες κοινωνίες. Η δικτύωση αυτού το είδους προσφέρει νέες ευκαιρίες για προσωπική έκφραση και εξέλιξη, συνεργασία και συμμετοχή (Lambropoulos & Vivitsou, 2011). Το Facebook είναι η πιο διάσημη ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης (Lipsman, 2007b) και υπολογίζεται ότι έχει περισσότερους από εξακόσια σαράντα εκατομμύρια ενεργούς χρήστες, που το κατατάσσουν το ως το δημοφιλέστερο ιστοχώρο του πλανήτη. Άξια αναφοράς είναι και η αξιοποίηση του στην εκπαίδευση. Τα βασικότερα πλεονεκτήματα μιας τέτοιας αξιοποίησης είναι ότι καλλιεργεί την αλληλεπίδραση, τη συνεργασία, την ενεργό συμμετοχή, την ενημέρωση, την υποστήριξη των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, εφόσον αναδεικνύονται νέες μορφές πολιτισμού και μάθησης από τη νέα διαδικτυακή εποχή, οι μαθητές αλληλεπιδρούν και επικοινωνούν μεταξύ τους: ανταλλάσσουν ιδέες, συνεργάζονται, εκφράζονται ποικιλοτρόπως, η προώθηση ταλέντων διαφόρων μορφών τέχνης, όπως εικαστικά και ποίηση, η δημιουργία ενός διαφορετικού-συμπληρωματικού μαθησιακού πλαισίου, ως επέκταση του φυσικού χώρου και χρόνου της τάξης, οι

μαθητές καταλαβαίνουν καλύτερα και η μη επίσημη ατμόσφαιρα, που δημιουργείται, καλούνται περισσότεροι να συμμετάσχουν, το μάθημα γίνεται πιο απλό, τα παιδιά αναπτύσσουν την κοινωνικότητα τους, καθώς και δεξιότητες στις νέες τεχνολογίες. Επίσης, είναι εύκολη η πρόσβαση σε περισσότερες πηγές με δυνατότητες σε άτομα με ειδικές ανάγκες για ίση συμμετοχή σε εκπαιδευτικές διαδικασίες, τα σχόλια γίνονται επιχειρήματα, καθώς οι μαθητές σκέφτονται το ύψος και τον τρόπο που θα σχολιάσουν, οπότε προκαλείται η δημιουργικότητα και η έκφραση συναισθημάτων και σκέψεων (Παπαδημητρίου et al., 2008).

1.4. Ψηφιακές Κοινότητες Πρακτικής Μάθησης

Η κοινωνική δικτύωση έχει προωθήσει καινούριους τρόπους επικοινωνίας και διαμοίρασης πληροφοριών. Με την οργάνωση των Κοινωνικών Δικτύων τα μέλη τους μπορούν να λειτουργήσουν ως μια Ψηφιακή Κοινότητα Μάθησης. Οι Ψηφιακές Κοινότητες Μάθησης προσφέρουν δυνατότητες για ευέλικτη, ομαδοσυνεργατική μάθηση από απόσταση, πέρα από περιορισμούς χώρου ή χρόνου, σε άτομα διαφορετικών ηλικιών, φυσικών ικανοτήτων και οικονομικών δυνατοτήτων (Harasim et al., 1995). Περιέχουν κυρίως τα εξής χαρακτηριστικά: υποδιαίρεση των χρηστών σε κατηγορίες, τρόπους σύνδεσης με φίλους και ένα έμπιστο σύστημα εύρεσης φίλων. Ειδικότερα οι Ψηφιακές Κοινότητες Πρακτικής Μάθησης παρέχουν ένα μαθησιακό περιβάλλον διάδρασης και αλληλομάθησης, που εμπλέκει ενεργά τους εκπαιδευόμενους στη δόμηση της γνώσης (Porterfield 2001 ; Goodfellow, 2003). Χαρακτηρίζονται επίσης από έναν κοινό σκοπό, ο οποίος αποτελεί το λόγο ύπαρξης της κοινότητας, διέπονται από κανόνες με τη μορφή προϋποθέσεων, πρωτοκόλλων, κανονισμών και νόμων που καθοδηγούν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ατόμων και βασίζονται σε συγκεκριμένο τεχνολογικό υπόβαθρο, βάσει του οποίου λειτουργούν (Σάμψων, et al., 2004). Επομένως οι Ψηφιακές Κοινότητες Πρακτικής Μάθησης ΗΚΜ δεν δημιουργούνται αυθόρμητα, αλλά τείνουν να οργανώνονται γύρω από σαφή πλαίσια λειτουργίας, κανόνων συμπεριφοράς, στόχων και υλικού (Preece & Maloney-Krichmar, 2003).

2. Εφαρμογή Σεναρίου

Ένα εκπαιδευτικό σενάριο αποτελεί ένα ημιδομημένο μεν ευέλικτο δε σχέδιο διαδοχής εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που παράλληλα αναφέρεται στους τρόπους χρήσης μαθησιακών εργαλείων, στην οργάνωση των κοινωνικών δομών, τις χωροχρονικές ρυθμίσεις του μαθησιακού περιβάλλοντος. Εκτός από την απαιτούμενη αναφορά στις πράξεις του εκπαιδευτικού και των εκπαιδευόμενων, αναδεικνύει πτυχές της μαθησιακής διαδικασίας που στο παρελθόν παρέμειναν άρρητες όπως κανόνες και αξίες που έχουν άμεση σχέση με τον κοινωνικό περίγυρο του μαθησιακού περιβάλλοντος, το πολιτισμικό του περιεχόμενο, το σχεδιασμό του εικονικού χώρου και την κατανομή των διαθέσιμων πόρων, την κοινωνική ενορχήστρωση ως προς τους ρόλους των συμμετεχόντων στην ομαδοποίησή τους (Φράγκου et al., 2007). Κάθε σενάριο ανάλογα με τους μαθησιακούς στόχους που θέτει, βασίζεται σε συγκεκριμένη θεωρία, η οποία με τη σειρά της καθορίζει τη ροή των δραστηριοτήτων, τα γνωστικά εργαλεία που θα χρησιμοποιηθούν αλλά και το ρόλο του εκπαιδευτικού. Ο εκπαιδευτικός, εστιάζοντας στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών και Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών σχεδιάζει το σενάριο έχοντας μια κεντρική ιδέα που θα το διατρέχει και ταυτόχρονα θα καθορίζει ποιος θα είναι ο δικός του ρόλος και ποιος των μαθητών του. Ύστερα ακολουθεί μια σειρά δραστηριοτήτων (educational activities) που πραγματοποιούν οι μαθητές, χρησιμοποιώντας υλικό και εργαλεία σε ψηφιακή ή μη μορφή (Αθανασιάδης et al,

2010). Το εκπαιδευτικό σενάριο που εφαρμόστηκε στην παρούσα εργασία αφορούσε την παρασκευή χορτόπιτας. Το σενάριο αυτό πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του μαθήματος της Χημείας Τροφίμων και Αρχών Διατροφής και απευθυνόταν σε μαθητές της Β΄ Τάξης Επαγγελματικής Σχολής (ΕΠΑΣ) Αρτοποιίας – Ζαχαροπλαστικής. Η απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή για την οργάνωση της διδασκαλίας περιλάμβανε ένα εργαστήριο με ηλεκτρονικούς υπολογιστές έτσι ώστε 2-3 μαθητές να εργάζονται ανά υπολογιστή. Η εκτιμώμενη διάρκεια του σεναρίου ήταν 6 διδακτικές ώρες. Οι διδακτικοί στόχοι του σεναρίου ήταν να γνωρίσουν οι μαθητές : τι είναι οι χορτόπιτες και ποια χόρτα περιλαμβάνουν τη συμβολή τους στην υγιεινή διατροφή καθώς και τις τάσεις του κλάδου της αρτοποιίας-ζαχαροπλαστικής αλληλεπιδρώντας με επαγγελματίες. Το διδακτικό υλικό του σεναρίου περιλάμβανε : τη χρήση του διαδικτύου (κατευθυνόμενη πλοήγηση σε συγκεκριμένες ιστοσελίδες), προβολή video, χρήση λογισμικού για τη δημιουργία εννοιολογικού χάρτη. Για τη διδασκαλία χρησιμοποιήθηκαν μοντέλα της ομαδοσυνεργατικής και ανακαλυπτικής μάθησης. Η Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία εξασφαλίζει την ενεργό εμπλοκή των μαθητών στη μαθησιακή διαδικασία. Η βιβλιογραφία περιγράφει άμεσα ή έμμεσα σχολικές τάξεις όπου οι μαθητές ερωτούν, εξηγούν, σχολιάζουν, επικοινωνούν, ανταλλάσσουν απόψεις και πληροφορίες, υποστηρίζουν και ελέγχουν την ακρίβεια των στοιχείων, αντιπαραθέτουν και ανταπαντούν διαλεκτικά στο σκεπτικό διαφορετικών θέσεων, υποθέτουν, ερευνούν, πειραματίζονται και, τέλος, καταλήγουν σε τεκμηριωμένες απόψεις, λύσεις και προτάσεις (Ματσαγγούρας, 2000).). Αντίστοιχα βασική αρχή της ανακαλυπτικής θεωρίας του Bruner είναι ότι ο εκπαιδευτικός δεν πρέπει να παρέχει έτοιμες γνώσεις στους μαθητές, αλλά να δημιουργεί σ' αυτούς προβληματικές καταστάσεις που θα τους ωθούν στην ανακάλυψη της γνώσης (Τριαλιανός, 2004).

2.1. Δραστηριότητες

Οι μαθητές κλήθηκαν να επισκεφθούν δικτυακούς τόπους εταιρειών παραγωγής χορτόπιτας όπως http://www.xrisizimi.gr/index.asp?a_id=824 και <http://www.kanaki.gr/?pname=ProductView&prod=23&la=1> Επίσης μελέτησαν το video με θέμα την παρασκευή παραδοσιακής χορτόπιτας στο Μέτσοβο <https://www.youtube.com/watch?v=FLDT6iyb85Q>. Στη συνέχεια χρησιμοποιώντας το λογισμικό Cmap tools <http://cmap.ihmc.us/> για τη δημιουργία εννοιολογικού χάρτη με θέμα τη χορτόπιτα. Ακολούθως δόθηκαν στους μαθητές φύλλα εργασίας όπως περιγράφονται παρακάτω, στα οποία μεταξύ άλλων ζητούνταν να παρασκευάσουν ένα νέο τύπο χορτόπιτας.

1^ο Φύλλο Εργασίας

Δραστηριότητα 1: Ποια τα κύρια συστατικά της χορτόπιτας; Ποια τα στάδια παραγωγής; (περιγράψτε συνοπτικά)

Δραστηριότητα 2: Τι εννοούμε με τον όρο υγιεινή διατροφή;

2^ο Φύλλο Εργασίας

Δραστηριότητα 1: Πώς πιστεύετε ότι τα χόρτα συμβάλλουν στην υγιεινή διατροφή;

Δραστηριότητα 2: Με βάση τα όσα έχετε μάθει προτείνετε ένα νέο τύπο χορτόπιτας.

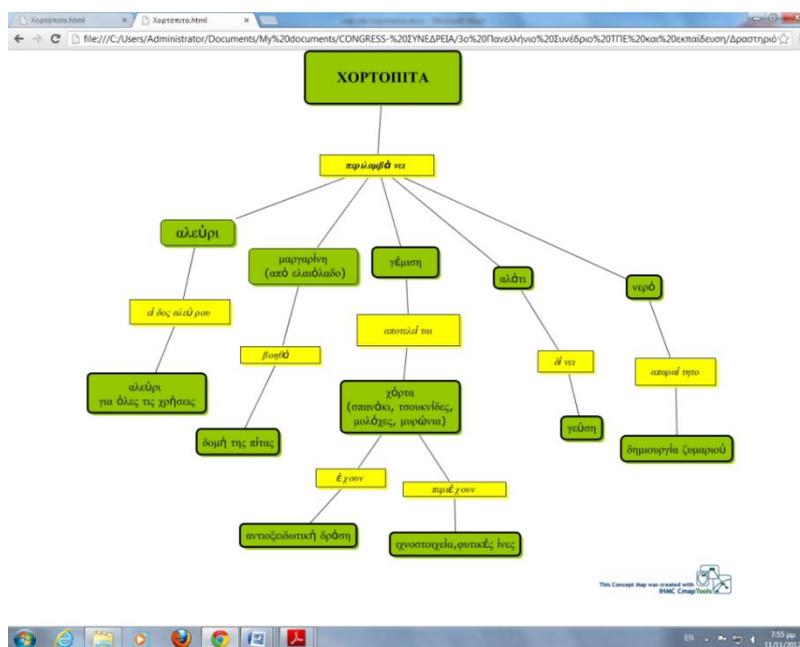
2.2. Αλληλεπίδραση με την Ψηφιακή Κοινότητα Αρτοποιίας Ζαχαροπλαστικής

Οι μαθητές αλληλεπίδρασαν με επαγγελματίες της ψηφιακής κοινότητας Αρτοποιίας Ζαχαροπλαστικής μέσω του κοινωνικού δικτύου facebook. με σκοπό τη διερεύνηση του κλάδου ως προς τις χορτόπιτες. Η ψηφιακή κοινότητα Αρτοποιίας Ζαχαροπλαστικής <http://www.facebook.com/groups/298210090248698/> δημιουργήθηκε με σκοπό την ενημέρωση, την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών

μεταξύ των ατόμων που σχετίζονται με τον κλάδο της Αρτοποιίας και Ζαχαροπλαστικής. Στα πλαίσια της ανταλλαγής απόψεων και διερεύνησης του κλάδου της αρτοποιίας-ζαχαροπλαστικής πραγματοποιήθηκε μια ποσοτική έρευνα η οποία αφορούσε τις χορτόπιτες. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με την ανάρτηση ερωτηματολογίου <http://www.surveymonkey.com/s/QKYBNT2> μέσω του κοινωνικού δικτύου facebook, το οποίο ζητήθηκε από τους επαγγελματίες του κλάδου να απαντήσουν. Οι ερωτήσεις αφορούσαν τα συστατικά των χορτόπιτων καθώς και τη συμβολή τους στον υγιεινό τρόπο διατροφής.

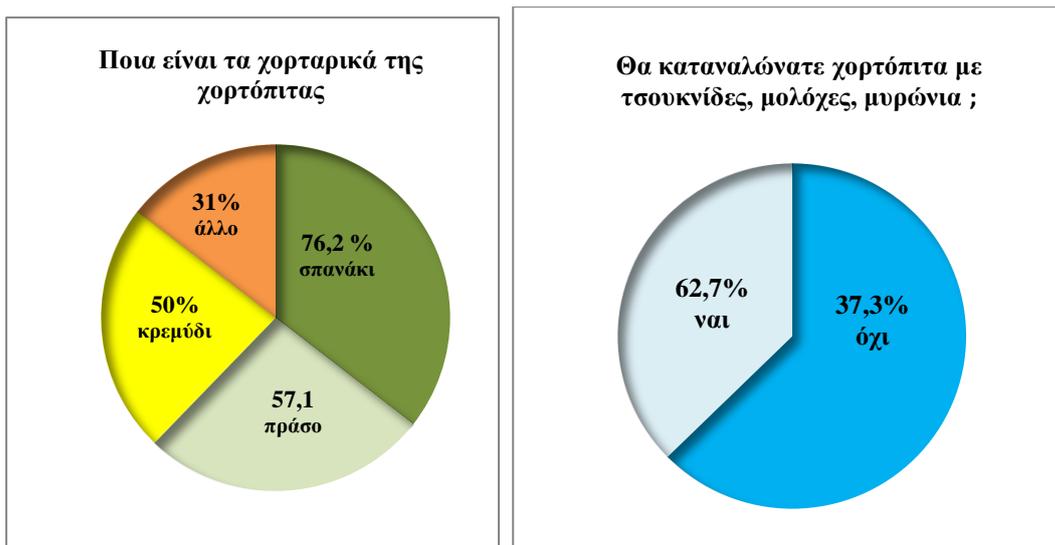
3. Αποτελέσματα

Από τη συνεργασία των μαθητών για τη χορτόπιτα προέκυψε ο εννοιολογικός χάρτης ο οποίος περιγράφεται στην Εικόνα 1.

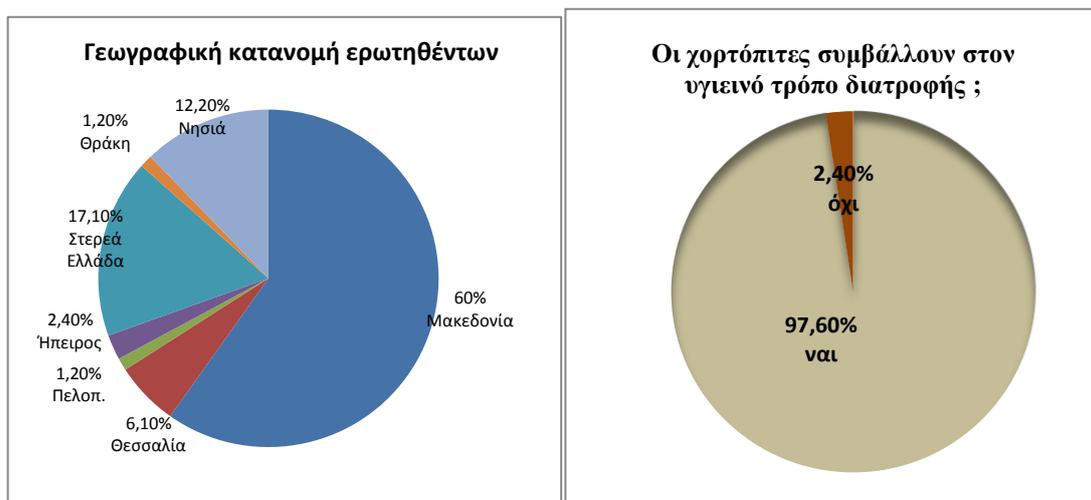
Εικόνα 1: Εννοιολογικός χάρτης χορτόπιτας

Στα πλαίσια της ποσοτικής έρευνας η οποία αφορούσε τις χορτόπιτες απαντήθηκαν 84 ερωτηματολόγια μέσω του κοινωνικού δικτύου facebook, στα οποία το 57,8% ήταν άνδρες και το 42,2% γυναίκες. Οι επαγγελματίες του κλάδου που συμμετείχαν στα ερωτηματολόγια προέρχονταν από διάφορες γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας. Συγκεκριμένα 60% ήταν από τη Μακεδονία, 17,1% από τη Στερεά Ελλάδα, 12,2% από τα νησιά, 6,1% από Θεσσαλία, 2,4% από Ήπειρο, 1,2% από Πελοπόννησο και 1,2% από Θράκη (βλ. Γράφημα 4). Τα ερωτηματολόγια περιλάμβαναν 4 ερωτήσεις. Ειδικότερα στην ερώτηση που αφορούσε τα χορταρικά της χορτόπιτας, το 76,2% απάντησε σπανάκι, το 57,1% πράσο, το 50% κρεμμύδι και το 31% άλλο (βλ. Γράφημα 1). Στην ερώτηση που αφορούσε την κατανάλωση χορτόπιτας με τσουκνίδες, μολόχες, μυρνώνια, το 62,7% απάντησε ναι και το 37,3% απάντησε όχι (βλ. Γράφημα 2).

Γραφήματα 1,2: Ποσοστά απαντήσεων που αφορούν τα χορταρικά και τα είδη των χορταρικών της χορτόπιτας

Στην ερώτηση που αφορούσε τη συμβολή των χορτόπιτων ως προς τον υγιεινό τρόπο διατροφής, το 97,6 απάντησε ναι και το 2,40 απάντησε όχι (βλ. Γράφημα 3).

Γραφήματα 3,4: Ποσοστά απαντήσεων που αφορούν τον υγιεινό τρόπο διατροφής και τη γεωγραφική κατανομή των ερωτηθέντων

4. Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία αξιοποιήθηκαν οι ΤΠΕ στην ουσιαστική μάθηση με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, ενώ οι Ψηφιακές Κοινότητες Πρακτικής Μάθησης λειτούργησαν ως «γέφυρα» ανάμεσα στο σχολείο, την τυπική και άτυπη μαθητεία και το εργασιακό περιβάλλον. Είναι γεγονός ότι η επίλυση προβλημάτων μέσα σε ένα συνεργατικό περιβάλλον, προσφέρει ένα ασφαλές αλλά ταυτόχρονα αυθεντικό πεδίο πρακτικής για την απόκτηση δεξιοτήτων χρήσιμων στον εργασιακό χώρο και ότι οι εννοιολογικοί χάρτες αποτελούν πολύτιμα εργαλεία στην εκπαιδευτική διαδικασία. Προωθήθηκε η εκπαιδευτική διαδικασία μέσα στο περιβάλλον της ομαδοσυνεργατικής και ανακαλυπτικής μάθησης. Εν κατακλείδι, αξιοποιήθηκε η

κοινωνική δικτύωση μέσω της αλληλεπίδρασης των μαθητών με επαγγελματίες του κλάδου της αρτοποιίας ζαχαροπλαστικής και διερευνήθηκαν παράλληλα οι τάσεις του κλάδου στον χώρο των χορτόπιτων.

5. Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδης, Κ., Σαλονικίδης, Ι., Σιμωνιάς, Κ. (2010). Εκπαιδευτικό σενάριο για το δημοτικό σχολείο : Γνωρίζω καλύτερα τα κέρματα του ευρώ. 2^ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Ημαθίας. Ψηφιακές και Διαδικτυακές εφαρμογές στην εκπαίδευση. (828-836). Βέροια. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από :<http://www.ekped.gr/praktika10/das/074.pdf>
- Αποστολοπούλου, Δ., Παναγιωτακόπουλος, Χ., Καρατράντου, Α. (2012). Οι Θεωρίες Μάθησης και η Ενσωμάτωσή τους στο Εκπαιδευτικό Λογισμικό. Μια εμπειρική έρευνα. 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με Διεθνή Συμμετοχή. ΤΠΕ στην Εκπαίδευση. (1-8). Βόλος. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Goodfellow R. (2003). *Virtual Learning Communities*. Ανακτήθηκε 05/07/2012 από <http://kn.open.ac.uk/public/getfile.cfm?documentfileid=2627>
- Καρτσιώτου, Θ. , Σαμαρά, Χ. (2010). Η αξιοποίηση των ΤΠΕ στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο με τη χρήση εννοιολογικών χαρτών για την ενίσχυση της εις βάθος και ουσιαστικής μάθησης 2ο Πανελλήνιο Συνεδρίου Ημαθίας. Ψηφιακές και Διαδικτυακές εφαρμογές στην εκπαίδευση.(1338-1350). Βέροια. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από : <http://www.ekped.gr/praktika10/gen/121.pdf>
- Κουστουράκης, Γ., Παναγιωτακόπουλος, Χ. (2008). Οι ΤΠΕ στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: επιδράσεις και προβλήματα από την προσπάθεια εφαρμογής τους στην παιδαγωγική πράξη. 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Διδακτικής της Πληροφορικής. (425-434). Πάτρα. ΕΤΠΕ. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από http://www.etpe.gr/files/proceedings/21/1223454831_DIDINFO08_425_434.pdf
- Lambropoulos, N. & Vivitsou, M. (2011). Distributed Leadership and Online Communities. Special Issue for the Journal of Human Technology: *An Interdisciplinary Journal on Humans 'in ICT Environments*, University of Jyväskylä, Finland. Ανακτήθηκε 28/4/2012 από <http://www.humantechnology.jyu.fi>
- Lipsman, A., 2007b. "Social Networking Goes Global." Ανακτήθηκε 28/4/2012 από <http://www.comscore.com/press/release.asp?press=1555>
- Ματσαγγούρας, Γ. (2000) . Η εφαρμογή της ομαδοκεντρικής διδασκαλίας – Τάσεις και εφαρμογές. Διήμερο Συμπόσιο. (7-21). Θεσσαλονίκη. Π.Ε.Ε.
- Μπότσαρη, Ε., Καλκάνης, Γ., Ψυχάρης, Σ., Παρασκευά, Φ., Ρετάλης, Σ., Κυρκίνη., Περάκη, Β., Κασιμάτη, Α. (2010). Σύγχρονες αντιλήψεις για τη μάθηση και τη διδασκαλία και η εφαρμογή τους με εργαλεία υπολογιστικής και διαδικτυακής Τεχνολογίας.Επιμορφωτικό υλικό γενικού Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από <http://www.digital-in.info/belteeth/images/Document/riepimorfotiko2011-1.pdf>
- Παπαδημητρίου, Σ. , Λαμπροπούλου, Ν., Βιβίτσου, Μ., Σπυροπούλου, Δ. (2008). Μια μελέτη περίπτωσης στο facebook : το κοινωνικό δίκτυο Hellenes Educators. 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πρωτοβάθμιας για τη διάδοση των Τ.Π.Ε. Πειραιάς.
- Porterfield, S. (2001). *Towards the Development of Successful Virtual Learning Communities*. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από <http://usask.ca/education/coursework/802papers/porterfield/porterfield.pdf>
- Preece, J., & Maloney-Krichmar, D. (2003). *Online Communities: Focusing on sociability and usability*. In J. Jacko and A. Sears, A. (Eds.) *Handbook of Human-Computer Interaction*. Mahwah: NJ. Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers.
- Σάμψων, Δ., Χατζηνώτας, Σ., Καστραντάς, Κ., & Καραμπιέρης, Π. (2004). *e-EDCOM: Ένα Διαδικτυακό Περιβάλλον Δημιουργίας και Υποστήριξης Εκπαιδευτικών Κοινοτήτων στον Παγκόσμιο Ιστό*. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από www.etpe.gr/extras/view_proceedings.php?conf_id=2
- Σιακοβέλη, Π. (2005). WebQuest. Εκπαιδευτικό σενάριο διδασκαλίας και μάθησης με την αξιοποίηση των ΤΠΕ. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από <http://open-school.wikispaces.com/file/view/senario.pdf>
- Τριαλιανός, Θ. (2004). *Μεθοδολογία της Σύγχρονης Διδακτικής Διδασκαλίας : Καινοτόμες επιστημονικές προσεγγίσεις στη διδακτική πράξη. (B)*. Αθήνα. Αυτοέκδοση.
- Φράγκου, Ο., Αράπογλου, Α., Παπανικολάου Κ., (2007). Πτυχές παιδαγωγικής αξιοποίησης εκπαιδευτικών σεναρίων σε διαδικτυακά μαθήματα. 4^ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ

Αποστάσεως Εκπαίδευση. ICODL. (1-14). Πειραιάς. Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2012 από :
<http://hermes.di.uoa.gr/papanikolaou/papers/FAP-ICODL07.pdf>